Vol 1 Issue 5 Nov 2011

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2231-5063**

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net

Golden Research Thoughts
Volume 1, Issue. 5, Nov. 2011
ISSN:-2231-5063
Available online at www.aygrt.isrj.net

ORIGINAL ARTICLE

GRT

दलित महिला चळवळ – एक दृष्टिक्षेप (1920–60)

रावसाहेब तुळशिराम गडहिरे

इतिहास विभाग , विज्ञान महाविद्यालय सांगोला , ता. सांगोला जि.सोलापूर.

सांराश :

स्त्रीमुक्ती स्त्री-पुरुष समता हे विषय भारतीय समाज व्यवस्थेच्या संस्कृतीच्या सुरुवातीपासून ऐरणीवरचे विषय महावीर बुध्द बसवण्णा चक्रधर चारवाक इत्यादी अशा कितीतरी महामानवांनी या विषयावर मांडणी केली. काम केले. प्राचीन भारतीय भौतिक संघर्षाचा सारा इतिहास जसा मानव मुक्तीचा इतिहास आहे तसाच तो स्त्री पुरुष समतेच्या मांडणीचाही इतिहास आहे. म.फुले, छ.शाहू, डॉ. आंबेडकर यांनी आधुनिक काळात उभी केलेली समता शोषण मुक्ती आणि मानवतेची चळवळ ही आधुनिक स्त्री मुक्तीचे पायाभूत चळवळ आहे. पण ती केवळ स्त्री पुरुष समतेची चळवळ नसून समग्रक्रांतीकारी समाज परिवर्तनाची व्यापक चळवळ आहे. स्त्री मुक्ती स्त्री पुरुष समता हे त्या व्यापक मानव मुक्तीच्या चळवळीचे एक अंग आहे.

प्रस्तावना :

दलितांच्या समग्र चळवळीचा पुरुषा इतकीच स्त्री हा महत्वाचा घटक मानला गेल्यामुळे दलितांच्या प्रत्येक क्रांतिकारी लढयामध्ये पुरुषाबरोबर स्त्रियांचा सहभाग पूर्वीही होता आजही आहे उदयाही राहील. स्त्री वर्ण असो वा अवर्ण असो पूर्वीपासून तिला हिंदू धर्म समाज अवस्थेने कसलेही अधिकार दिले नाही. म्हणून ती सदैव शोषित, उपेक्षित अन्यायपिढीत आणि अधिकारापासून वंचित अशी राहिलेली आहे त्यातल्या त्यात दलित स्त्रीवर दुहेरी अन्याय झाला आहे. प्रथम म्हणजे चातुर्यवर्ण दृष्टित जातीव्यवस्थेमुळे ती जन्माने दलित ठरली आहे. म्हणून शुद्र अस्पृश्यातच तिची गणना होवून जातीयतेची ती बळी ठरते. दुररे म्हणजे सर्वधर्मग्रंथ पुरुषानेच लिहले असल्यामुळे पुरुषांच्या तुलनेत तिला समाजात दुयम दर्जाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. बाहेर जातीयतेचा त्रास आणि घरात पुरुष प्रधान व्यवस्थेचा त्रास सदैव सोसून जात्याच्या दोन पात्यामध्ये भरलेल्या दाण्यागत तिची अवस्था झाली आहे हे या शोध निबंधात मांडणी केली आहे.

दलित चळवळीचा पूर्व इतिहास : –

दलित महिला चळवळीचा पुर्व इतिहास पाहत असताना प्राचीन वैद्यीक संस्कृतीचा विचार करणे आवश्यक ठरते. हिंदू धर्म समाज व्यवस्थामध्ये जे चार वर्ण निर्माण केले आणि प्रत्येकाच्या गुण कमीनुसार त्याची विभागणी केली चातुर्य वर्णमध्ये स्त्रीयांची गणना शुद्रामध्येच केली आहे. चातुर्यवर्ण हे परमेश्वराने निर्माण केली असे ब्राम्हण सांगतात आणि मनुस्मृतीकार मनु ते शुद्र स्त्रियांच्या विषयी अन्यायकारक अमानुष नियम करुन त्यास आचार संहितेचे रुप दिले. जे कोणी या नियमाचे उल्लंघन करतील त्यास या ग्रंथात कठोर शिक्षा सांगितली आहे. अध्यय १ ते ११ मनुस्मृती

स्त्रियांवर धर्माच्या नावावर अगणित अन्याय होत आहे. दलित स्त्री ही तर शोषितातील शोषित स्वतंत्र्य समानतेच्या हक्कापासून तिला सतत वंचित ठेवल्या गेल्या. स्त्रीयांना स्वतंत्र व्यक्तिमत्व असा असायचे याची जाणीव धर्म शास्त्रकारांना होती. परंतू स्त्रीयांना अधिकार दिल्यास आपले वर्चस्व नष्ट होईल या हेतूने त्याने

धर्मग्रंथात स्त्रीला नगण्य ठरविले आहे. हिंदू धर्माचे सण वार वृत्तवैक्यल्य जपतप उपास तापास यज्ञ ३३ कोटी देवदेवतांच्या नावावर वेगवेगळी वृत्ते करीत रुढी परंपराच्या नावाखाली आणि धर्मशास्त्राच्या वर्चस्वाखाली स्त्रीला सदैव गुलामी अवस्थेत खितपत पडावे लागले. सदैव तिचे शोषणच होत गेले.

स्त्री मुक्ती चळवळीचे आद्य प्रणेते : –

जगाच्या इतिहासात सर्व प्रथम स्त्रियांची कणव कोणाला आली असेल तर ती सिध्दार्थ गौतम बुध्दांना होय. मानवी दुःखातही अधी कठोर दुःख फक्त स्त्रियांच्या वाटयाला आली म्हणूनच ज्या काळात स्त्रीला सन्यास घेण्यास अपात्र ठरविण्यात आले त्या काळात बुध्दांनी २५०० वर्षापर्वी प्रवज्या घेण्यास हक्क देवून स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबर आणून सोडले तसेच मात्र गाम हे संबोधन देवून समाजातच स्त्रीला सन्मानाने आणि प्रतिष्ठेचे स्थान प्राप्त करुन दिले म्हणून स्त्री मुक्तीचे आद्यप्रणेते गौतम बुध्दच होय. यात शंका नाही. (लोखंडे डॉ. भाउ प्रस्तावना बौध्द कालीन आदर्श भिक्षूणी)

बुध्द काळात क्षेत्रा, महाप्रजापती गौतिम यशोधरा कुंडलकेशा पटाचारा दानशूर विशाखा आम्रपाली धम्मादिना इ. अनेक स्त्रीया वाद विवाद पटू व धर्मशास्त्र पारंगत भिक्षूणी म्हणून बौध्द इतिहासात प्रसिध्द झाल्या आहेत. भगवान बुध्दानंतर सम्राट अशोक आणि मौर्य राजवटित स्त्री स्वातंट्य अबाधित होते. परंतू गुप्त राजवटित आणि त्यानंतर आलेल्या पुण्यशृग्य राजाच्या कारकिर्दित स्त्रीयावरील बंधने वाढली. तसेच सर्व धर्म ग्रंथ पुरुषानेच लिहले. त्यामुळे स्त्रीचा दर्जा दुयम अथवा गौण ठरविण्यात आला. आणि तिचे स्वातंट्य घराच्या चार भिंतीतमध्ये दडपण्यात आले. एकीकडे स्त्रीला देवता म्हणायचे तिची पूजा करायची स्वर्गापेक्षा ही तूझी महती महान आहे असे म्हणायचे व दुसरीकडे तिला गुलामत राबवून राधावाडा उष्टी काढण्यातच तिचे जन्माचे सार्थक आहे असे गोड शब्दात सांगायचे परंतू वेद विद्या शिकण्यास मात्र मनाई करायचे असे दुटप्पी धोरण देवधर्म रुढीपरंपरा स्पृश्य अस्पृश्य भेदाभेद पाळणा-या धर्म मार्तंडांनी आवलंबिले होते. दासी गृहीणी पत्नी अशी स्त्रीची भूमिका होती.

महात्मा फुले व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : –

भारतातील सामाजिक व धार्मिक गुलामगिरीविरुध्द उघडपणे बंड करणारे क्रांति पुरुष महात्मा फुले होते. त्यांची पत्नी सावित्रीबाई फुले स्त्री शिक्षणाच्या अस्पृश्य उध्दाराच्या पवित्र कार्यात पतीला तनमनधन याने साद दिली. पेशवाई नंतरच्या काळात अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीत असताना देखील महात्मा फुले यांनी दलित मुलीसाठी इ.स. १८५२ मध्ये पुण्यामध्ये पहिली शाळा काढली. १८६३ मध्ये वाट चुकलेल्या बाल विधवा परित्यक्त्यांसाठी स्वतःच्या घरीच बालहत्या प्रतिबंधक गृह अनाथ आश्रम उघडले. सावित्रीबाई स्वतः बाळतीणीची व मुलाची काळजी घेत. बालविधवा चे केशव पंतांनी प्रथा महात्मा फुले यांनी दिनबंधू व दिनमित्र या वृत्तपत्रातून परखड लेखमाला लिहून नष्ट केली. त्या काळात जातीयता फारच होती. अस्पृश्यांना पाणी मिळत नव्हते. म्हणून इ.स. १८६८ साली घराचा हाउदच खुला केला. दारुमुळे स्त्रियांना आर्थिक व कौटुंबिक समस्यांना तोंड दयावे लागते. म्हणून दारुबंदीसाठी मुनसी पालटी रितकार्यरत असताना अनेक प्रयत्न केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी महाडच्या सार्वजनिक तळयावर १६२० मार्च १६२७ रोजी पाणी पाण्याचा हक्क बजावून सत्याग्रह केला आणि आपल्या जनजागृतीच्या कामाची यशस्वी मुहूर्तमेढ रोवली. या प्रसंगी त्यांच्या सोबत हजारो पुरुषासोबत कडेवर ताल्हुल्यांना घेवून दूर दूर अंतरावरुन येवून शेकडो महिला देखील सामील झाल्या होत्या. भारतीय स्त्रीच्या क्षमतेची जाण बाळगून डॉ. आंबेडकरांनी वेळोवेळी स्त्री वर्गाला उद्देशून स्त्रियांच्या वेगळया परिषदा घेतल्या. वेळोवेळी सभा संमेलने सत्यागृह चळवळी यामधून भाषणाद्वारे स्त्री वर्गाला उद्देशून जी भाषणे केली जी आव्हाने दिली त्याची जाणीव ठेवून स्त्री ने वेळोवेळी प्रतिसाद दिला आणि तनमन धनाने लढे यशस्वी करण्यास मदत केली. स्त्रीला आत्मशोध घ्यायला लावून आपले कर्तुत्व प्रगट करण्याची संधी स्त्रीला बाबासाहेबामुळेच लाभली होती म्हणून तिने प्रत्येक लढयामध्ये भाग घेतला व प्रसंगी तुरुंगातही गेली.

पर्वतीसत्याग्रह 1929 : –

महाड सत्याग्रहापासून स्पूर्ती घेवून बंगालमध्ये कालीच्या मंदिरात शिरण्याचा व पुण्यातील पर्वतीच्या देवळात शिरण्याचा सत्याग्रह १३/१०/१६२६ रोजी करण्यात आला. पा.ना. राजभोग शि.जा.कांबळे सौ. तानुबाई कांबळे यांची कन्या शेवंता बाई ओघले, लांडगे सहभाग प्रवेश तर मिळाला नाही त्या ऐवजी सन्यातन्याकडूनच चांगलाच मार मिळाला. शेवटी कलेक्टरच्या मध्यस्तीने सत्याग्रह थांबविला.

काळाराम मंदिर प्रवेश सत्याग्रह 1930 : –

नाशिक येथे काळारामाचे मंदीर अस्पृश्यांना खुले व्हावे या न्यायहक्काच्या मागणीसाठी सत्याग्रह करण्यात आला. त्यामध्ये स्त्रीयाही मोठया संख्येत सहभागी झाल्या. (सिताबाई, गिताबाई गायकवाड, रमाबाई गायकवाड, श्रीमती रमाबाई रायाजी गायकवाड, सरुबाई भालेराव, दिनकर राव जवळकर यांच्या पत्नी सौ. ताराबाई नेतृत्व दादासाहेब गायकवाड यांच्याकडे होते.) हा सत्याग्रह सतत पाच वर्षापर्यंत सुरुच होता. परंतू सगळे प्रयत्न व्यर्थ गेले शेवटी येवले येथे डॉ. आंबेडकरांनी धर्मातर घोषणा जाहीर केली.

स्त्रीयामध्ये जागृती : –

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या धर्मांतर घोषणेनंतर स्त्रीयांच्या मध्ये विलक्षण परिवर्तन घडून आले. महिलानी पुढाकार घेवून नवस्वातंट्टय महिलांची संमेलने सभा परिषदा भरु लागल्या. बाबासाहेबांच्या धर्मानंतर घोषणेस पाठींबा व्यक्त करु लागल्या. समाजाच्या इतर कार्यात भाग घेवू लागल्या. स्त्री वर्गाने शिक्षण घेतले पाहिजे ही तळमळ बाबासाहेबांची होती. त्यांनी यांची सुरुवात आपल्या घरापासून केली. अशिक्षित रमाबाईला शिक्षित करुन पत्रे पाठविण्या इतपत लिहण्या वाचण्यास ते सतत उत्तेजन देत. तसेच पालकांनी आपल्या मुलींचे लग्ने कमी वयात करुन त्यांच्या जीवनाचे मात्रे करु नये पत्नी कशी असावी या बद्‌दल पुरुषांचे मत घेतले जाते तसेच पती कसा असावा या बद्‌दल पत्नीचे एक मत लक्षात घेतले पाहिजे. स्त्री ही एक व्यक्ती आहे आणि तीला ही व्यक्ती स्वातंट्टय असले पाहिजे. तसेच कुटुंबनियोजनाची जबाबदारी स्त्री पुरुष दोघांची आहे. तसेच कमी मुले झाल्यामुळे स्त्रियांची जीवघेण्या बाळंतपणापासून सुटका होईल आणि तीच शक्ती इतर कामाकडे वळवता येईल स्त्रियांच्या भवितव्याच्या विषयी एवढे जिव्हाळयाने खोलवर विचार करणारे बाबासाहेब १०० तून एखादेच म्हणूनच स्त्रियांनी चळवळीमध्ये तनमनधनाने त्यांना सहभाग दिला.

स्त्री शिक्षण : –

दलितांना इतर महाविद्यालयात प्रवेश मिळत नाही. म्हणून आंबेडकरांनी पिपल्स एज्युकेशन सोसायटी ही संस्था स्थापन केली. तसेच नागपूरला अंजनाबाई देशभृतार आणि नाशिकला गीताबाई गायकवाड यांनी मुर्लीसाठी व अकोला येथे भटकर यांनी मुलांसाठी होस्टेल काढले. १६४८ साली डॉ. आंबेडकरांनी दलित स्त्रियासाठीच नाहीतर समस्त हिंदू स्त्रियांच्या हक्कासाठी उन्नतीसाठी विकासासाठी अत्यंत परिश्रम पुर्वक हिंदू कोड बिन संसदेत सादर केले. स्त्रियांना नुसताच वरवर उपदेश देवून चालणार नाही. तर कायदयामध्ये त्यासाठी तरतूद करावी लागेल या उद्‌देशाने त्यांनी अत्यंत परिश्रम पुर्वक हिंदू कोडबिन तयार केले होते पण हे बिल कितीही उपयोग व चांगले असले तरी एका अस्पृश्याने हिंदू स्त्रियांच्या उध्दारासाठी हे बिल मांडावे हे मतवादी सनातनी मंडळींना मुळीच रुचले नाही. त्यांनी जोरदार विरोध केला. शेवटी तुकडया तुकडया हे बिल पास करण्यात आले आणि अखेर स्त्री मुक्तीचा जय झाला.

संदर्भ साधने

१.बौध्दकालीन आदर्श भिक्षूणी मनु मिनाक्षी प्रस्तावना लोखंडे डॉ. भाउ समता प्रकाशन नागपूर
२.आम्हीही इतिहास घडविला मनु मिनाक्षी पवार उर्मिला सुगावा प्रकाशन नागपूर पान नं. २६-७८
३.बौध्द पर्व अथवा बौध्द धर्माचा इतिहास आपटे वासूदेव समता प्रकाशन नागपूर पान नं. ५५
४.महात्मा जोतिबा फुले दुर्मिह चरित्र पाटील पंढरीनाथ नाग नालंदा प्रकाशन
५.हिंदू स्त्रियांची उन्नती आणि अवनिती आंबेडकर डॉ. भिमराव रामजी नाग नालंदा प्रकाशन पृ. ३३

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- International Scientific Journal Consortium
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net